

**KRİZ ZAMANINDA İDARE HUKUKU:
COVID-19'A ULUSAL MÜDAHALELERİN KARŞILAŞTIRILMASI***
Cary COGLIANESE** & Neysun A. MAHBBOUBI***

Tercüme Edenler:

Rıdvan AKIN****

Emre SOYER*****

ÖZET

2020'nin başından itibaren, dünyanın dört bir yanındaki ülkeler, COVID-19 virüsünün hızla yayılan tehditleriyle sırasıyla ve ardından birlikte karşı karşıya kaldı. Bu küresel pandeminin ortak deneyimi, bilim adamlarına ve politika yapıcılara, ülkelerin yönetim yapılarındaki ve idari müdahalelerdeki farklılıkların, pandeminin yarattığı çeşitli krizleri yönetme yeteneklerini nasıl etkilediğini görmeleri için karşılaştırmalı bir bakış sağlıyor. Bu makale, dünya çapında önde gelen idare hukuku uzmanları tarafından yazılan Administrative Law Review'daki özel bir dizi makaleyi tanıtmaktadır. Vaka çalışmaları Çin, Şili, Almanya, İtalya, Yeni Zelanda, Güney Afrika ve Amerika Birleşik Devletleri'nin yanı sıra Dünya Sağlık Örgütü'ne odaklanmaktadır. Pandemi ve sonuçları halihazırda sorun olmaya devam etse de, bu konu ülkelerin ortak bir şekilde karşılaştığı düzenlemeler alanındaki zorlukları aydınlatmayı, yaklaşımları karşılaştırmayı ve yetki sınırları arasında aktarılacak dersleri çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu özel sayıdaki makalelerden en az dört temel ders çıkar. Birincisi, küresel bir salgının etkili bir ulusal ve yerel yönetim gerektirdiği açıktır. İkincisi, düzenlemeler hızlı yayılan kamu sağlığı tehditleri karşısında uyarlanabilir ve esnek olmalıdır. Üçüncüsü, acil durum yürütme yetkileri sınırlı olmalı ve denetime ve sınırlandırmaya tabi olmalıdır. Son olarak, idare hukuku, ülkelerin kamu sağlığı acil durumlarına etkili müdahale oluşturma becerisini etkileyebilse de, sorumlu kamu liderliği şüphesiz her şeyden önemlidir. Bu dört ders, kanun koyucuların ve politika

* Çeviri için izin veren Sayın Prof. Dr. Cary Coglianese ve Neysun A. Mahboubi'ye teşekkürlerimizi borç biliriz. (Makalenin yayımlandığı yer: Coglianese, Cary and Mahboubi, Neysun A., "Administrative Law in a Time of Crisis: Comparing National Responses to COVID-19", Administrative Law Review, Vol. 73, p. 1, (2021) pp.1-18)

** Pennsylvania Üniversitesi Edward B. Shils Hukuk ve Siyaset Bilimi Profesörü,

ORCID: 0000-0002-5496-2104

*** Araştırmacı, Pennsylvania Üniversitesi, Çağdaş Çin Araştırmaları Merkezi.

**** **Arş. Gör.**, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İdare Hukuku Anabilim Dalı / İSTANBUL, **e-posta:** rakin@fsm.edu.tr, **ORCID:** 0000-0001-8061-4085.

***** **Arş. Gör.**, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İdare Hukuku Anabilim Dalı / İSTANBUL, **e-posta:** esoyer@fsm.edu.tr, **ORCID:** 0000-0002-4718-0278.

DOI : 10.34246/ahbvuhfd.1116926

Yayın Kuruluna Ulaştığı Tarih : 15/01/2022

Yayınlanmasının Uygun Görüldüğü Tarih: 29/03/2022

danışmanlarının viral salgınlara ve diğer kamu sağlığı tehditlerine müdahale etmek için daha çevik ve etkili düzenleyici yaklaşımlar hazırlama çabalarına rehberlik edebilir. Mevcut küresel pandemi sonunda gerilese bile, Administrative Law Review'un COVID-19 krizine verilen ulusal yanıtlara ilişkin özel sayısı, uluslararası kamu sağlığı kurumlarını ve dünya çapında düzenleyici işbirliğini güçlendirmeye yönelik bir fikir ve yenilenen ivme için bir temel sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: *Kamu sağlığı yönetimi, yeni koronavirüs, COVID-19, SARS-COV-2 virüsü, karşılaştırmalı idare hukuku, bulaşıcı hastalık salgını, acil durum yetkileri, yönetim, liderlik, esneklik, uyum, küresel sağlık*

ABSTRACT

Beginning in early 2020, countries around the world successively and then together faced the same rapidly emerging threats from the COVID-19 virus. The shared experience of this global pandemic affords scholars and policymakers a comparative lens through which to view how differences in countries' governance structures and administrative responses affected their ability to manage the various crisis posed by the pandemic. This article introduces a special series of essays in the Administrative Law Review written by leading administrative law experts across the globe. Case studies focus on China, Chile, Germany, Italy, New Zealand, South Africa, and the United States, as well as the World Health Organization. Although the pandemic and its consequences remain ongoing problems, this issue seeks to elucidate the regulatory challenges that countries have faced in common, and to compare approaches and distill lessons that might be transferrable across jurisdictions. From the essays in this special issue emerge at least four key lessons. First, it is clear that a global pandemic demands effective national and local governance. Second, regulations must be adaptable and responsive in the face of fast-moving public health threats. Third, emergency executive powers must be limited and subject to oversight and sunset. Finally, as much as administrative law can affect countries' ability to craft effective responses to public health emergencies, responsible public leadership undoubtedly matters most of all. These four lessons can help guide efforts by lawmakers and policy advisors to prepare more nimble and effective regulatory approaches to respond to viral outbreaks and other public health threats. Even when the current global pandemic eventually recedes, the Administrative Law Review's special issue on national responses to the COVID-19 crisis can provide a basis for reflection and renewed momentum toward strengthening international public health institutions and regulatory cooperation around the world.

Keywords: *Public health administration, novel coronavirus, COVID-19, SARS-COV-2 virus, comparative administrative law, infectious disease pandemic, emergency powers, governance, leadership, flexibility, adaptation, global health*

GİRİŞ

COVID-19 salgını ve ikinci dereceden ekonomik sonuçlarının tümü, belli merhalelerden geçen ve milyonlarca ölüme, iş kaybına ve tarifi imkânsız acılara yol açan dünya çapında tarihi bir kriz oluşturuyor. Bunun uzun vadeli etkileri derin ve kalıcı olacaktır. Kriz toplumun tümüne yayıldığından, farklı disiplinlerden bilim adamları, sadece şu anın taleplerine yanıt vermeye değil, aynı zamanda gelecekteki viral salgınları ve bunların kamu sağlığı ve ekonomik etkilerini nasıl daha iyi önleyebileceğimizi veya hafifletebileceğimizi öğrenmeye çalışarak bunun sonuçlarını dikkate almayı gerekli buldular.

İdare hukuku akademisyenleri için birçok farklı ülkenin aynı tehdide neredeyse aynı zamanda maruz kalması olgusu, bu ülkelerin düzenleyici müdahalelerindeki farklılıkları öğrenme ve bu farklılıklardan bilgi edinme ve aynı zamanda ülkelerin hükümet yapılarındaki farklılıkların olağanüstü durumlarda (*time of emergency*) tepki verme yeteneklerini nasıl etkilediğini araştırma fırsatı sunmaktadır. Yeni koronavirüsün dünya çapında yarattığı ve yaratmaya devam edeceği yaygın ekonomik yıkım, ölümler ve hastalıklar, karşılaştırmalı idare hukuku için yalnızca bir öğrenme fırsatından daha fazlasını; bir öğrenme zorunluluğunu yaratmaktadır. Bir sonraki krizde daha iyisini yapmaya hazır olmak için mevcut krizi irdelemek zorundayız.

Daha kesin olarak, akademisyenler ve politika yapıcılarının her ikisi de kamu sağlığı krizlerinin üzerine eğilmek için mevcut olan farklı hukuki müdahalelerin çeşitliliği ve bu çeşitlilikler arasından seçim yapılmasının olası sonuçları hakkında daha fazla şey öğrenmelidir. Ayrıca, usule uygunluk, açıklık ve tarafsızlık (şeklinde) ortak idare hukuku değerlerinin bir kriz anında oynaması gereken rolü ve olağan dönemlerde iyi işleyen hukuk doktrinlerinin kriz zamanlarında ters etki yapıp yapmayacağını da göz önünde tutmaları gerekir. İdare hukuku (bir dizi doktrinler ve kurumların tasarımı olarak) ile hükümetlerin kamu sağlığı krizlerine yanıt olarak iyi performans göstermelerini etkileyebilecek diğer faktörler -liderlik ve risk iletişimi gibi - arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamaları gerekir.

Bu hayati konular etrafında akademik diyalogu teşvik etmek amacıyla 2020 baharında küresel bir karşılaştırmalı idare hukuku projesi başlattık. Saygıdeğer akademik ağlarımızdan yararlanarak, ilk olarak dünyanın dört bir yanından yaklaşık kırk idare hukuku uzmanını ülkelerinin küresel salgına erken düzenleyici müdahaleleri ile ilgili idare hukuku konuları hakkında yazmak için bir araya getirdik. Bu ilk etkileşimler, The Regulatory Review'da yayınlanan

ve viral salgına yanıt olarak sanayileşmiş dünyanın birçok ülkesinde meydana gelen ilk idare hukuku gelişmelerinin dikkate değer bir anlık görüntüsünü sağlayan bir kısa makale koleksiyonu ortaya çıkardı.¹ Bu birinci projedeki makaleler, idare hukuku ve COVID-19 krizinin hukuki boyutlarına ilişkin en eski karşılaştırmalı araştırmalardan bazıları olarak öne çıkmasına rağmen, bunlar küresel pandeminin hukuki boyutlarının daha derinlemesine ve uzun süreli mülahazaları için fırsat sunmadılar. *Administrative Law Review* için bu özel sayı, Çin, Şili, Almanya, İtalya, Yeni Zelanda, Güney Afrika ve Amerika Birleşik Devletleri'nin yanı sıra küresel sağlığa adanmış bir kilit uluslararası kurul olan Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) için gereken derinliği ve dikkati sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu özel sayıdaki makalelerin tüm yazarları, hakkında yazdıkları her ülkede - ya da uluslararası kuruluş DSÖ söz konusu olduğunda - idare hukuku alanında önde gelen uzmanlardır. *The Regulatory Review* serisine katkıda bulunan diğer kişilerin yanı sıra, onların mükemmel çalışmalarından ilham alıyoruz, burada çeşitli ülkelerin karşılaştığı bazı ortak sorunları vurguluyor ve ardından bazı ilk anda öğrenilen dersleri sunuyoruz. Elbette, bu yapay kavrayışları alçakgönüllülükle ortaya koyuyoruz, çünkü salgın, yazım sürecinde daha bitmedi ve gerçekten de yeni bir şekil alıyor olabilir. Bazı ülkeler, bazen koronavirüsün rahatsız edici yeni varyantlarının ortaya çıkmasıyla bağlantılı olarak, art arda viral yayılma dalgası görmeye devam ediyor. Etkili aşılama geliştirme hedefi kayda değer bir hızla başarıya ulaşırken, şimdi yaygın aşılanmanın uygulanması sorunu, ülkelerin yüzleşmesi gereken göz korkutucu yönetim zorlukları listesine eklenerek keskin bir şekilde ortaya çıktı. Şu anda kesinliğe yakın bir şekilde çıkarılabilecek tek sonuç, yönetim zorluklarının ve bunlara verilecek en iyi yanıtların bir süre daha gelişmeye devam edeceğidir.

I. COVID-19 VE KARŞILAŞTIRMALI İDARE HUKUKU

Bu tür yönetim zorlukları üzerinde düşünürken, ülkelerin düzenleme yetkisini hükümet yetkililerine nasıl devrettiğine bakılmaksızın, bu yetkililerin belirli krizlerle karşılaştıklarında yetkilerini kullanma biçimlerinin ortak ve büyük bir öneme sahip olduğunu not ediyoruz. Amerika Birleşik Devletleri'nde, son yıllara "Yeni Düzen/New Deal savaşını kaybeden,

¹ *The Regulatory Review'deki bu makaleler için*, Bkz. *Comparing Nations' Responses to Covid-19*, REGUL. REV., <https://www.theregreview.org/2020/04/20/comparing-nations-responses-covid-19/> (last visited Jan. 31, 2021).

düzenleme ve hükümet karşıtı güçlerin yeniden “canlanması” damgasını vurdu.² Trump Yönetimi altında bu yeniden canlanma, Kongre İnceleme Yasası kapsamında bazı düzenlemelerin seyretilmesi ve “ekonomik açıdan önemli” kuralların³ yayınlanmasında bazı yavaşlamaların olması, alışılmadık derecede çok sayıda kamu görevlisinin üst düzey kamu görevine⁴ atanması ve sosyal yardım kurumları için finansmanda yıllık aşırı kesintilerin yapılması şeklini aldı.⁵ Sözde derin devlete yönelik sert retorik saldırılarla birleşen bu ve benzeri politikalar, halkın hükümete olan güvenin tarihi gerilemelere çekilmesine hizmet etti⁶.

Düzenlemeye karşı itiraz, genelde sağcı popülist hareketlerin yükselişiyle bağlantılı olarak farklı liberal demokratik ülkelerde de hız kazandı⁷. Birleşik Krallık’ın Avrupa Birliği’nden yakın zamanda ayrılması, ilk olarak, büyük ölçüde, İngiliz ekonomisini Avrupa düzenlemelerinin yükünden kurtarmanın bir yolu olarak pazarlandı.⁸ Brexit’in kendisi Avrupa’da -en azından şimdilik-anormal kalmaya devam etse de aynı düzenleme karşıtı vizyon diğerleri arasında İtalya’da Matteo Salvini (eski Başbakan yardımcısı), Fransa’da

² Gillian E. Metzger, *Foreword: 1930s Redux: The Administrative State Under Siege*, 131 HARV. L. REV. 1, 2 (2017).

³ *Bkz.* Cary Coglianese, *Let’s Be Real About Trump’s First Year in Regulation*, REGUL. REV. (Jan. 29, 2018), <https://www.theregreview.org/2018/01/29/lets-be-real-trumps-first-year-regulation/> (Trump yönetiminin radikal bir şekilde deregülasyonlaştırdığı fikrini çürütmek); Cary Coglianese et al., *Deceptive Deregulation*, REGUL. REV. (Nov. 2, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/11/02/coglianese-sarin-shapiro-deregulatory-deceiving/> (Trump yılının, İdarenin iddia ettiği kadar çok daha az deregülasyonla sonuçlandığını gösteriyor.).

⁴ *Bkz.* John T. Bennett, *Frustrated by “My Generals,” Trump Turns to “My Actings,”* ROLL CALL (Jan. 14, 2019, 5:05 AM), <https://www.rollcall.com/2019/01/14/frustrated-by-my-generals-trump-turns-to-my-actings/> (Vekil memurların belirsiz süreler boyunca sorumlu tutmanın yasallığını tartışıyor.).

⁵ *Bkz.* Brittany Renee Mayes et al., *What Trump Proposed in His 2021 Budget*, WASH. POST (Feb. 10, 2020), <https://www.washingtonpost.com/graphics/2020/business/trump-budget-2021/> (Trump yönetimi’nin sosyal yardımda 2021 bütçe kesintileri önerdiğini açıklıyor.).

⁶ *Bkz.* *Public Trust in Government: 1958-2019*, PEW RSCH. CTR. (Apr. 11, 2019), <https://www.people-press.org/2019/04/11/public-trust-in-government-1958-2019/> (halkın hükümete olan güveninin son yıllarda nasıl azaldığını gösteriyor.).

⁷ *Genel olarak bkz.* Cary Coglianese, *Law as Scapegoat*, in THE CRISIS OF CONFIDENCE IN LEGISLATION 337 (Maria De Benedetto, Nicola Lupo & Nicoletta Rangone eds., 2020) (bazı popülist liderlerin neden yasaları ve düzenlemeleri suçladığını açıklıyor.).

⁸ Anu Bradford, *No, Brexit Won’t Free the U.K. from EU Regulations*, WALL ST. J. (Feb. 7, 2020, 9:54 AM), <https://www.wsj.com/articles/no-brexits-wont-free-the-u-k-from-eu-regulations-11581087277>.

Marine Le Pen (Ulusal Cephe Partisi Başkanı) ve Hollanda'da Geert Wilders (Özgürlük Partisi'nin parlamento lideri) söylemlerinde öne çıkıyor.⁹ Başka yerlerde Avustralya'da Scott Morrison ve Brezilya'da Jair Bolsonaro gibi hükümet liderleri, son birkaç yıldır siyasi gündemlerinin merkezinde yer alan, özellikle çevrenin korunmasıyla ilgili konuları saldırgan bir şekilde deregüle ettiler.¹⁰

Kamu sağlığı, kamu güvenliği ve refahına ilişkin düzenlemelerin en çok kuşatma altında olduğu bu demokrasilerde, COVID-19 pandemisine erken müdahalenin özellikle zayıf olduğu görülüyor. The Regulatory Review'daki diziye yapılan katkılar, Amerika Birleşik Devletleri¹¹, Birleşik Krallık¹² ve Brezilya¹³ gibi ülkelerdeki, her biri koronavirüsün erken yayılımını önemli ölçüde kontrol altına almakta başarısız olan ve bugüne kadar mücadele etmeye devam eden ülkelerdeki hukuki analizleri belgeliyor. Bu başarısızlıklar, bu ülkelerde son yıllarda hüküm süren düzenleme karşıtı eğilimlerin doğal

⁹ Bkz, Örneğin., Erin McLaughlin et al., *Salvini Says He Wants Pre-Maastricht EU Rules, Ahead of Far-Right Rally*, CNN, <https://www.cnn.com/2019/05/18/europe/matteo-salvini-european-union-rally-intl/index.html> (May 19, 2019, 4:11 PM) (Matteo Salvini tarafından düzenlenen ve Marine Le Pen ve Geert Wilders'in yer aldığı, Masstricht Antlaşması'nın kural ve düzenlemelerine karşı çıkan bir mitingi anlatıyor).

¹⁰ Bkz Amy Remeikis, *Scott Morrison Flags Trump-Style Economic Plan in Pledge to Cut More Red Tape*, GUARDIAN (June 23, 2019, 11:29 PM), <https://www.theguardian.com/australia-news/2019/jun/24/scott-morrison-flags-trump-style-economic-plan-in-pledge-to-cut-more-red-tape> (Scott Morrison'ın Donald Trump'ın ekonomik planını nasıl ilham kaynağı olarak kullanmayı planladığını not ediyor); Sue Branford & Mauricio Torres, *Bolsonaro Pledges Government Shakeup, Deregulation, Amazon Development*, MONGABAY (Nov. 19, 2018), <https://news.mongabay.com/2018/11/bolsonaro-pledges-government-shakeup-deregulation-amazon-development/> (Jair Bolsonaro'nun Amazon'u deregülasyon ve geliştirme planını anlatıyor).

¹¹ Bkz Alejandro E. Camacho & Robert L. Glicksman, *The Trump Administration's Pandemic Response Is Structured to Fail*, REGUL. REV. (May 19, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/05/19/camacho-glicksman-trump-administration-pandemic-response-structured-fail/> (Trump İdaresi'nin pandemiye ele alma biçiminin yetkilerin yanlış tahsis edilmesiyle daha da kötüleştiğini ortaya koyuyor.)

¹² Bkz Duncan Fairgrieve, *The U.K. Races to Catch Up on COVID-19*, REGUL. REV. (Apr. 30, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/04/30/fairgrieve-uk-races-to-catch-covid-19/> (Birleşik Krallık'ın pandemiye ele alışındaki başarısızlıkları detaylandırıyor.).

¹³ Bkz Bruno Queiroz Cunha, *Brazil's COVID-19 Response Is Caught Between Denialism and Technocratic Hubris*, REGUL. REV. (June 1, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/06/01/cunha-brazil-covid-19-response-caught-between-denialism-technocratic-hubris/> (Brezilya hükümetinin koronavirüsü kontrol altına alma konusundaki dağınık ve başarısız tepkisini analiz ediyor.).

sonucu olarak görünüyor.¹⁴

Bu arada, Çinli yetkililerin Wuhan şehrinde ilk kez ortaya çıktıktan sonra koronavirüs vakalarını tespit etme ve bildirme konusundaki başlangıçtaki başarısızlığı – The Regulatory Review ve şimdi bu özel Administrative Law Review¹⁵ sayısında daha ayrıntılı olarak ele alınan bir başarısızlık - ülkede daha sonraki önleme çabalarının göreceli etkinliği tarafından hayret verici derecede gölgelendi¹⁶. Karşılaştırmalı olarak çalışan akademisyenler için, demokratik ve otoriter rejimlerin performanslarının yan yana gelmesi, kamu sağlığı veya diğer krizler¹⁷ karşısında farklı yönetim modelleri hakkında rahatsız edici soruları gündeme getirdi ki bu sorular kamuoyunda da kaybolmadı¹⁸.

Diğer ülkelerin COVID-19'a nasıl tepki verdiğine daha geniş bir açıdan baktığımızda, bu sorular daha da karmaşık hale geliyor. Almanya¹⁹, Güney

¹⁴ Cf. Coglianesi, *supra* note 7, at 4 (“Güvensizlik sarsıldığında, özgeciliğinden uzak saiklere sahip politikacılar bu güvensizliği istismar edip derinleştirebilir ve liberal, demokratik yönetimin ortadan kaldırılması için koşullar ekebilir.”).

¹⁵ Shen Kui, *The Delayed Response in Wuhan Reveals Legal Holes*, REGUL. REV. (Apr. 20, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/04/20/delayed-response-wuhan-reveals-legal-holes/>; Jacques deLisle & Shen Kui, *China's Response to COVID-19*, 73 ADMIN. L. REV. 19, 19–20 (2021).

¹⁶ Jacques deLisle, *China's Administrative State Is Both a Blessing and a Curse*, REGUL. REV. (June 30, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/06/30/delisle-china-administrative-state-both-blessing-curse/>; deLisle & Shen, *supra* note 15, at 41–43.

¹⁷ See Rachel Kleinfeld, *Do Authoritarian or Democratic Countries Handle Pandemics Better?*, CARNEGIE ENDOWMENT FOR INT'L PEACE (Mar. 31, 2020), <https://carnegie-endowment.org/2020/03/31/do-authoritarian-or-democratic-countries-handle-pandemics-better-pub-81404> (Demokratik ve otoriter ülkeler arasında COVID-19'un kontrol altına alınmasındaki tepkileri karşılaştırıyor).

¹⁸ See, e.g., Li Yuan, *In a Topsy-Turvy Pandemic World, China Offers Its Version of Freedom*, N.Y. TIMES, <https://www.nytimes.com/2021/01/04/business/china-covid19-freedom.html> (Jan. 14, 2021).

¹⁹ Johannes Saurer, *COVID-19 and Cooperative Administrative Federalism in Germany*, REGUL. REV. (May 13, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/05/13/saurer-covid-19-cooperative-administrative-federalism-germany/> [Bundan sonra Saurer, *COVID-19 and Cooperative Administrative Federalism*]; Johannes Saurer, *Patterns of Cooperative Administrative Federalism in the German Response to COVID-19*, 73 ADMIN. L. REV. 139 (2021) [Bundan sonra Saurer, *Patterns of Cooperative Administrative Federalism*].

Kore²⁰, Tayvan²¹ ve Yeni Zelanda²² dahil olmak üzere birkaç liberal demokrasi, otokratik yöntemlerden kaçındı ve ülkelerin erken viral enfeksiyon oranlarını başarılı bir şekilde kontrol altına alırken kendi yönetim ilkelerine de sadık kaldı. Aynı zamanda, Rusya ve İran gibi bazı otokrasiler, yine de Çin'deki uygulamalara benzer güçlü gözetim ve diğer kontrol araçları kullanarak koronavirüs ile mücadele etti.²³ Vietnam ve Singapur da dâhil olmak üzere diğer otokratik rejimlerin salgını yönetmede -Vietnam²⁴ örneğinde daha açık ve şeffaf düzenleme ve Singapur örneğinde özenle sınırlandırılmış olağanüstü durum önlemleri- sayesindeki göreceli başarıları, yönetim modellerinin otokratik olmayan unsurlarına dayanıyor gibi görünüyor.²⁵

The Regulatory Review'daki başlangıç serimizde ve şimdi bu özel sayıdaki makaleler, kriz zamanlarında rejim tipinin nispi değerleri ve etkinlikleri hakkındaki tartışmaları çözmeyebilir. Bununla birlikte, burada sunulan her bir bilimsel açıklamanın ayrıntılı olmasıyla okuyucular, devletin

²⁰ Seung-Youn Oh, South Korea's Success Against COVID-19, REGUL. REV. (May 14, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/05/14/oh-south-korea-success-against-covid-19/>.

²¹ Cheng-Yi Huang, *Soft Regulation and Hard Compliance in Taiwan*, REGUL. REV. (June 11, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/06/11/huang-soft-regulation-hard-compliance-taiwan/>; ayrıca bkz Raymond Zhong, *How Taiwan Plans to Stay (Mostly) Covid-Free*, N.Y. TIMES, <https://www.nytimes.com/2021/01/02/world/asia/taiwan-coronavirus-health-minister.html> (Jan 11, 2021).

²² Richard W. Parker, *Lessons From New Zealand's COVID-19 Success*, REGUL. REV. (June 9, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/06/09/parker-lessons-new-zealand-covid-19-success/> [bundan sonra Parker, *Lessons from New Zealand*]; Richard W. Parker, *Why America's Response to the COVID-19 Pandemic Failed: Lessons from New Zealand's Success*, 73 ADMIN L. REV. 77, 77-79 (2021) [bundan sonra Parker, *Why America's Response to the COVID-19 Pandemic Failed*].

²³ Rusya ve İran'ın karşılaştığı zorluklar hakkında bkz. Michele A. Berdy, *How Russia's Coronavirus Crisis Got So Bad*, POLITICO (May 19, 2020, 4:30 AM), <https://www.politico.com/news/magazine/2020/05/19/moscow-coronavirus-vladimir-putin-265227>; Virginia Pietromarchi, *Iran Braces for a New Coronavirus Wave After Surge in Infections*, AL JAZEERA (June 6, 2020), <https://www.aljazeera.com/news/2020/06/iran-braces-coronavirus-wave-surge-infections-200605211903567.html>. Çin'in COVID-19'un yayılmasını kontrol etmek ve kontrol altına almak için kullandığı yöntemlerin bir tartışması için, bkz Amy Gadsden, *The Post-COVID-19 Future of Surveillance in China*, PERRY WORLD HOUSE (May 20, 2020), <https://global.upenn.edu/perryworldhouse/news/post-covid-19-future-surveillance-china>.

²⁴ Bkz Trang (Mae) Nguyen, *Vietnam's Astonishing Success at Curbing COVID-19 Outbreaks*, REGUL. REV. (June 4, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/06/04/nguyen-vietnam-astonishing-success-curbing-covid-19-outbreaks/>.

²⁵ Bkz Kevin Y.L. Tan, *Singapore's Regulatory Response to COVID-19*, REGUL. REV. (June 15, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/06/15/tan-singapore-regulatory-response-covid-19/>

düzenleme yetkisi ve müdahalesi hakkında öğrenecek çok şey bulacaktır. Buna ek olarak, bu özel sayıdaki makaleler, siyasi veya kültürel farklılıklara rağmen yetki alanları arasında aktarılabilen hukuki araç veya yaklaşımların yanı sıra ülkelerin birlikte paylaştıkları düzenleme zorluklarını ortaya koymaktadır.

II. KÜRESEL SALGINLARA MÜDAHALELERDEN ALINAN DERSLER

COVID-19'a yönelik düzenleyici ve yönetsel müdahalelerin karşılaştırmalı çalışılmasından hangi kapsamlı dersler çıkarılabilir? Dünyada koşulların değişken olduğunu kabul etmekle birlikte, farklı ülkelerin pandemiye nasıl tepki verdiğinden de çok şey öğrenebileceğimize inanıyoruz. Bu değişkenliğin, yeterli sayıda etkili aşı uygulanana kadar bir süre daha böyle devam etmesi muhtemeldir. "Bazı ülkelerde virüs 2020 yazında kontrol altına alınmışsa da, sonbahar ve kış aylarında virüsün yeniden canlandığı ve bazen hükümetleri yeni karantinalar ve diğer kamu sağlığı(na ilişkin) düzenleyici önlemler uygulamaya zorladığı görülmüştür²⁶".

Sonuç olarak herhangi bir özel yasal önlemin etkinliğine dair kesin bir açıklama, bu makale itibarıyla sunulmuş dahi değildir. Dahası, bunun gibi hiçbir giriş ne bu özel sayıda yansıtılan karşılaştırmalı bilimin zenginliğinin ne de bu sayının üzerine inşa edildiği The Regulatory Review serisindeki tüm makalelerin hakkını veremez. Yine de, akademisyenlerin ve politika yapımcıların birbirlerinden öğrenmeleri ve disiplinler arasında ve ülkeler arasında çapraz döllemenin gerçekleşmesi için idare hukuku ve düzenleme politikasının kamu sağlığı krizlerine nasıl etkili bir şekilde yanıt verilebileceğine dair

²⁶ Bkz., Örn., Reuters Staff, *Special Report: 50,000 COVID-19 Deaths and Rising. How Britain Failed to Stop The Second Wave*, REUTERS (Nov. 24, 2020, 4:34 AM), <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-britain-newwave-sp/special-report-50000-covid-19-deaths-and-rising-how-britain-failed-to-stop-the-second-wave-idUSKBN284112>; Crispian Balmer & Angelo Amante, *Why Us Again? Italy Suffers Disproportionate Toll in Second COVID Wave*, REUTERS, <https://www.reuters.com/article/health-coronavirus-italy-dead/why-us-again-italy-suffers-disproportionate-toll-in-second-covid-wave-idUKKBN28020I> (Dec. 14, 2020, 10:24 AM); Dave Lawler, *Special Report: Europe Braces for Monster 2nd Coronavirus Wave*, AXIOS (Oct. 15, 2020), <https://www.axios.com/europe-second-wave-covid-lockdowns-de426ae5-e1c5-4855-9023-633842f96615.html>; Jason Horowitz, *For Europe, It's Wave After Wave*, N.Y. TIMES (Dec. 22, 2020), <https://www.nytimes.com/interactive/2020/12/22/world/europe/covid-europe-hospitals.html>; Dasl Yoon & Miho Inada, *Covid-19 Surge Hits South Korea and Japan, After They Had Contained Virus*, WALL ST. J., <https://www.wsj.com/articles/covid-19-surge-hits-parts-of-asia-seen-as-pandemic-success-stories-11607523625> (Dec. 9, 2020, 11:21 AM); Yuri Kageyama, *Japan Declares Emergency For Tokyo Area As Cases Spike*, ASSOCIATED PRESS (Jan. 7, 2021), <https://apnews.com/article/tokyo-emergency-coronavirus-spike-japan-01e0916762eaa06d3d65510bcd271967>.

anlayışımızı geliştirmek hayati önem taşımaktadır²⁷. Bu amaçla, bu özel sayıdaki yazılardan çıkan en az dört dersi burada sunuyoruz.

A. Küresel Salgınlara Karşı Etkili Ulusal ve Yerel Yönetim Çağrısı

Küresel bir salgının doğal olarak koordineli bir küresel tepki gerektirdiğini söylemeye gerek yoktur. “Ülkelerin, bilgi paylaşmak, araştırma yapmak, ve tıbbi malzeme ve aşı dağıtımını sağlamak için gerekli sağlam küresel tedarik zincirlerini geliştirmek için işbirliği yapmaları gerekmektedir.” Oswald Jansen’in makalesi, DSÖ’nün ihtiyaç duyulan küresel işbirliğini kolaylaştırmak için bir araya gelmekteki hakiki zorlukların ana hatlarını çiziyor²⁸.

Hal böyle olunca ABD Temsilciler Meclisi’nin eski Başkanı Tip O’Neill’in bir keresinde “[bütün] siyasetin yerel olduğunu”²⁹ belirttiği gibi, bulaşıcı bir viral salgınla mücadele etmek için gereken yönetim kapasitesi esas olarak, ülkelerin sınırları arasında değil, ülke sınırları içerisinde kalan bir durumdur. COVID-19 pandemisine temel hukuki müdahaleler, doğal olarak tek tek ülkelerin kendi içlerinden ortaya çıkmıştır. Ne de olsa sadece iç hukuk, bir salgını önlemek veya viral yayılma eğrisini aşağıda tutmak için gerekli olduğunda, sosyal toplantılar veya ekonomik faaliyetler üzerinde kısıtlamalar öngörebilir.

Koordinasyon her bir ülkenin kendi içinde de gerçekleşmelidir. Ülke liderleri, politikalara uygunluğun sağlanması veya ihtiyaç duyulan malzemelerin dağıtıldığından emin olmak için yerel ve bölgesel yetkililerin işbirliğine ihtiyaç duyar. Ulusal eylemler, virüse maruz kalan bireyleri test etmek, izlemek ve izole etmek için yerel çabaları desteklemelidir. Bireyler hastalığa maruz kaldıklarında, uygun sağlık hizmetlerine ihtiyaç duyarlar ve bu hizmetler, bu hastaların ikamet ettiği topluluklar içinde de sağlanmalıdır.

Bir bulaşıcı hastalığın yayılması dünyanın her yerine ulaşmış olsa bile bu bireyden bireye temasla gerçekleşir. Yayılmayı içeren ve enfekte olmuş

²⁷ Cary Coglianese, *What Regulators Can Learn from Global Health Governance*, GLOB. HEALTH GOVERNANCE (forthcoming 2021) (manuscript at 1, 3, 7) (on file with author).

²⁸ Bkz Oswald Jansen, *Administrative Law Rules and Principles in Decisionmaking of the World Health Organization During the COVID-19 Pandemic*, 73 ADMIN. L. REV. 165, 166–69 (2021) (COVID-19 salgını tarafından gösterilen DSÖ’de yapılması gereken değişiklikleri tartışıyor).

²⁹ TIPO’NEILL & GARY HYMEL, ALL POLITICS IS LOCAL, AND OTHER RULES OF THE GAME, at xvi (1994).

bireylerin ihtiyaçlarına cevap veren bir durum, bireysel davranış ve ihtiyaçlara cevap vermek amacıyla aksiyonların alınabileceği yerel düzeyde yönetime gereksinim duyar. Viral enfeksiyon yayılımının bireysel doğası, ulusal düzeyden başlayarak yerel düzeye kadar uzanan yalnızca yerel hükümetlerin sağlayabileceği çok önemli koordinasyon işlevini öne çıkarır. Amerika Birleşik Devletleri'nde yayılan geniş hastalık ve ülkenin yaşadığı akıl almaz derecede yüksek ölüm oranları, ulusal liderlerin koordinasyon sorumluluklarından kaçındığında neler olabileceğini trajik bir şekilde gösteriyor.³⁰

Sonunda onlarca yıllık belirgin küreselleşmeye rağmen, dünya çapında yönetim kapasitesinin büyük kısmı hala ülkeler arasında değil, ülkelerin kendi içinde bulunuyor. Dünya muhtemelen artık birbirine bağlı ve bu karşılıklı bağıllık bulaşıcı bir hastalığın hızla dünya genelinde yayılmasına izin vermektedir. Ancak yönetim yetkisinin çoğu ulus-devlet düzeyinde ve altında kalmaktadır. Bu sebeple ulusal kurumlar ve onların yerel yönetimleri tarafından gerçekleştirilen güçlü ve sorumlu idarenin yerini hiçbir şey tutamaz.³¹

B. Hukuki Düzenlemeler Hızlıca Uyarlanmalı

İkinci bir ders, ölümcül bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmek için hukuk kurallarının kimi zaman önemli ölçüde ve neredeyse her zaman hızlıca değişmesi zorunluluğudur. Pandemi karşısında dünyadaki çoğu ülke yeni kanunlar çıkardı, yeni düzenlemeler yayınladı ya da düzenlemelerinde değişiklikler yaptı. Hükümetler olağanüstü durum/hal ilan etti bununla beraber mevcut kurallara ve yönetim modellerine istisna getirdiler.³² Bazı

³⁰ Parker, *Lessons from New Zealand*, supra note 22; see also Rebecca L. Haffajee & Michelle M. Mello, *Thinking Globally, Acting Locally—The U.S. Response to Covid-19*, 382 NEW ENG. J. MED., May 28, 2020, at e75(1)–(3) (Amerika Birleşik Devletleri'nde tek tip bir yanıt eksikliği ile artan COVID-19 vakaları arasındaki ilişkiyi vurguluyor).

³¹ Burada ulusal ve devlet yönetiminin pratik önceliğini kabul etmekle, dünya düzeninin yapısal eşitsizliklerini gözden kaçırmak ya da her ülkenin kendi başının çaresine bakması gerektiğini önermek istemiyoruz. Zengin ulusların diğer ülkelerdeki kamu sağlığı altyapısını ve etkili küresel halk sağlığı yönetimini desteklemek için hem ahlaki hem de çıkar temelli nedenleri vardır. Küresel sağlık adaleti ve hakkaniyeti konularının özellikle aydınlatıcı analizi için, örneğin, bkz. JENNIFER PRAH RUGER, *GLOBAL HEALTH JUSTICE AND GOVERNANCE* (2018), and Matiangai Sirleaf, *Responsibility for Epidemics*, 97 TEX. L. REV. 285 (2018).

³² Cary Coglianese, *Obligation Alleviation During the COVID-19 Crisis*, REGUL. REV. (Apr. 20, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/04/20/coglianese-obligation-alleviation-during-covid-19-crisis/>

ülkelerde, hükümetler yasal yetkilerini önemli ölçüde yeniden yapılandırdı.³³ Devlet ve toplum, düzenleme ve özgürlük arasında yeni dengeler ile iş dünyası ve hükümet arasında yeni ilişkiler kurarak pandemi boyunca değişen ve çeşitlenen şekillerde esneklik ve eğilim gösterdi.

Hukukun hastalık zamanındaki bu değişimi, bu özel sayıdaki makalelerde geçen ana temayı işaret ediyor. Devletlerin, yalnızca bu virüsün kendisinin yeniliği sebebiyle değil, aynı zamanda toplum içindeki bireylerin davranışlarının, tutumlarının ve çıkarlarının çok çeşitli ve değişken olmasından ötürü hukuk dinamizm çevikliğini gerektirir. Özünde bir pandemi, tıbbi bir problem olduğu kadar sosyolojik bir problemdir, çünkü en etkili olan ilk yansımaları -sosyal mesafe ve maske takmak gibi- hükümetlerin insan popülasyonları arasında davranış değişikliklerini gerektirir. Fakat insanlar ve onların davranışları -hatta bazen- en sıkı disiplin altına alınmış toplumlarda bile sabitlikten uzaktır. Sonuç olarak, kanun koyucular ve kamu sağlığı yetkilileri stratejilerini ve kurallarını uyarlamaya hazır olmalıdır.

Pandemi dönemi bir yana, normal zamanlarda bile, “iyi düzenleme; değişen riskler, teknolojiler, ekonomik koşullar ve dünya koşullarına ilişkin bilgiler karşısında hem kuralların hem de kural dışlıkların ayarlanmasını ve uyarlanmasını yani ‘yükümlülük yönetimini’ gerektirir. Ülkeler ardı ardına yükümlülük yönetiminde bir dereceye kadar dinamizm sergilemiştir.³⁴ Çin,³⁵

³³ Bkz. Andrew Edgar, *Disrupting Administrative Law in a Public Health Crisis*, REGUL. REV. (Apr. 24, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/04/24/edgar-disrupting-administrative-law-p-ublic-health-crisis/> (COVID-19 salgını sırasında Avustralya’da idari işlemin yargı denetiminin nasıl kesintiye uğradığını tartışıyor).

³⁴ Bkz. Coglianese, *yuk. dipnot 32*. Kural dışlıklar (*unrules*) hakkında daha fazla tartışma için bkz. Cary Coglianese v.d., *Unrules*, 73 STAN. L. REV. (2021’de çıkacak) (yazar ile dosyada).

³⁵ Bkz. deLisle, *supra* note 16 (discussing the lockdown in Wuhan); deLisle & Shen, *supra* note 15 (Çin’deki virüs noktalarındaki kapanmayı analiz ediyor).

Almaya,³⁶ İtalya,³⁷ İsrail³⁸ ve Güney Afrika³⁹ gibi çoğu ülke, salgının ilk evrelerinde “eğriyi düzleştirmek”⁴⁰ için popülasyonlarının büyük çoğunluğunu karantinaya almıştır. Ülkeler aldıkları bu kararların akabinde, ekonomilerini ne zaman ve nasıl yeniden açacakları hakkında karar verme ihtiyacıyla karşı karşıya kaldılar. Bazı ülkelerde hükümetler karantinayı kaldırdıktan sonra, virüs tekrar ortaya çıktı, yetkililer ekonomik ve sosyal aktivitelerin durdurulup durdurulmaması konusunda yeniden zor bir kararla karşı karşıya kaldılar.⁴¹

Hızlı çözüm bulabilmek en önemlisidir. Bazen ülke liderlerinin -ve onların vatandaşlarının- hızlı çözümün önemini öğrenmesi için önceden bir salgınla karşılaşması gerekir. Singapur,⁴² Güney Kore,⁴³ Tayvan⁴⁴ ve Vietnam⁴⁵

³⁶ Bkz. Saurer, *COVID-19 and Cooperative Administrative Federalism*, supra note 19 (Almanya’daki kapanma önlemleri tartışılıyor); Saurer, *Patterns of Cooperative Administrative Federalism*, yuk. dipnot 19 at 148–50 (Aynı).

³⁷ Bkz. Fernanda G. Nicola, *Exporting the Italian Model to Fight COVID-19*, REGUL. REV. (Apr. 23, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/04/23/nicola-exporting-italian-model-fight-covid-19/> (İtalya, Codogno’da karantinaya yönelik analiz); ayrıca bkz. Fernanda Nicola & Gino Scaccia, *The Italian Model to Fight COVID-19: Regional Cooperation, Regulatory Inflation and the Cost of One-Size-Fits-All Lockdown Measures*, 73 ADMIN. L. REV. 53, 58–61 (2021) (Kuzey İtalya bölgelerindeki kapanma inceleniyor).

³⁸ Elena Chachko & Adam Shinar, *Israel Pushes its Emergency Powers to Their Limits*, REGUL. REV. (Apr. 28, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/04/28/chachko-shinar-israel-pushes-emergency-powers-limits/>.

³⁹ Bkz. Geo Quinot, *Regulatory Justification and Coordination in South Africa*, REGUL. REV. (Apr. 29, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/04/29/quinot-regulatory-justification-coordination-south-africa/> (Güney Afrika’daki kapanma kısıtlamalarını vurguluyor); Geo Quinot, *Justification, Integration and Expertise: South Africa’s Regulatory Response to COVID-19*, 73 ADMIN. L. REV. 105, 111–13 (2021) (Aynı).

⁴⁰ Ç.n: Hastanelerin kapasitesine uygun olarak, enfekte sayısının hızının azaltılması için kullanılan bir ibare olarak “flatten the curve”.

⁴¹ Bkz. Nectar Gan, *China’s New Coronavirus Outbreak Sees Beijing Adopt ‘Wartime’ Measures as Capital Races to Contain Spread*, CNN, <https://www.cnn.com/2020/06/15/asia/coronavirus-beijing-outbreak-intl-hnk/index.html> (June 16, 2020, 2:10 AM) (Pekin’de kapanma önlemlerinin yeniden başlatılmasını tartışıyor); Jill Lawless, *England to Enter New Lockdown; UK Virus Cases Pass 1 Million*, ASSOCIATED PRESS (Oct. 31, 2020), <https://apnews.com/article/virus-outbreak-england-london-boris-johnson-371b19c116876d9fe2052bf96010bfd6>.

⁴² Bkz. Tan, yuk. dipnot 25 (Singapur’da COVID-19’a karşı etkili yanıtları vurguluyor).

⁴³ Bkz. Oh, yuk. dipnot 20 (Güney Kore’nin MERS’ten öğrenilen derslere dayanarak COVID-19’a karşı etkili kampanyalarını detaylandırıyor).

⁴⁴ See Huang, yuk. dipnot 21(2003’teki SARS salgınında Tayvan’da halihazırda yürürlükte olan yasal altyapıyı vurguluyor).

⁴⁵ Bkz. Nguyen, yuk. dipnot 24 (Vietnam’ın COVID-19’a etkili yanıtını tartışıyor).

gibi ülkelerin COVID-19 karşısında görece erken başarılarına bakıldığında açıkça geçmiş tecrübelerinden ders çıkardıkları görülür. Bu ülkelerin her biri önceden SARS, MERS ya da diğer ciddi virüs salgınlarını tecrübe ettiler ve onlar COVID-19 karşısındaki cevaplarını geçmişten çıkardıkları derslere göre temellendirdiler. Genel olarak geçmişten ders almanın ve bugüne uyum sağlamanın, özellikle kriz zamanlarında, iyi idari yönetimin etkin bir şekilde uygulanmasının anahtarları olduğunu sonucunu çıkarabiliriz.⁴⁶

C. Olağanüstü Durum Yetkileri Denetlenmeli ve Sınırlanmalı

Üçüncü bir ders, doğrudan bazı ülkelerin COVID-19'a yanıt olarak yaptıkları belirli türdeki yasal değişikliklerden, yani hükümetlerini nasıl yapılandırdıkları ve yasal yetkiyi nasıl tahsis ettiklerine ilişkin değişikliklerden çıkar.⁴⁷ Genellikle bu değişiklikler yöneticilere yeni veya daha geniş yetkiler verir. Bu açıdan bakıldığında buradan çıkarılması gereken ders, daha ziyade yürütme organının yetkilerini kötüye kullanma potansiyeli hakkında dikkatli olmakla ilgilidir zira kimi yasal değişiklikler hükümet yetkililerine daha geniş düzenleme gücü verdiğinden olağan süreçlerden veya olağan yasama faaliyetlerinden ya da yargısal denetimden belirli kaçışlara izin verebilir. Bu tür değişiklikler, yürütme organı yetkililerinin pandemi sırasında veya sonrasında kötüye kullanmaya çalışacakları gücü biriktirmek için bir bahane olarak kullanmalarına izin verme riski taşır. Alexander Cooley ve Daniel Nexon'un ifade ettiği gibi, “dünya genelinde liberal olmayan hükümetler, pandemiye medya özgürlüğünü kısıtlamak ya da siyasal muhalefeti ve sivil toplumu sindirmek için bir kılıf olarak kullanıyorlar.”⁴⁸

Kamu sağlığına yönelik geçici önlemler, yetkinin merkezileşmesi gibi önemli ve yapısal kurallardaki bazı acil değişikliklerin pandeminin getirdiği

⁴⁶ İdarecilerin pandemiler sırasında “ihtiyatlı” gözetmen rolünü üstlenmeleri gerektiğine dair bir argüman için bkz. Maciej M. Sokołowski, *Regulation in the COVID-19 Pandemic and Post-Pandemic Times: Day-Watchman Tackling the Novel Coronavirus*, TRANSFORMING GOV'T: PEOPLE, PROCESS & POL'Y (2021'da çıkacak), <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/TG-07-2020-0142/full/html>. Elbette, kamu sağlığı ile ilgili olağanüstü durumlar dışında dahi, yöneticilerin daha geniş anlamda bir teyakkuzu gereklidir. Cary Coglianese, *Regulatory Vigilance in a Changing World*, REGUL. REV.(Feb.25, 2019), <https://www.theregreview.org/2019/02/25/coglianese-innovation-regulatory-vigilance/>.

⁴⁷ Bkz., örn., Selam Gebrekidan, *For Autocrats, and Others, Coronavirus Is a Chance to Grab Even More Power*, N.Y. TIMES, <https://www.nytimes.com/2020/03/30/world/europe/coronavirus-governments-power.html> (April 14, 2020).

⁴⁸ Alexander Cooley & Daniel H. Nexon, *How Hegemony Ends: The Unraveling of American Power*, FOREIGN AFFS. (July/Aug. 2020), <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-stat es/2020-06-09/how-hegemony-ends?>

büyük riskleri bertaraf etmesi adına meşrulaştırılabilir. Ancak bu, hükümetin hastalıkla mücadele ettiği süre boyunca merkezileşen yetkilerini kontrolsüz bir biçimde kullanabileceği anlamına gelmez. Sonuç olarak olağanüstü durumlar, hükümet liderleri tarafından elde edilen yeni güçler, meşru olmayan yollarla amaçlarına ulaşmak ya da kamu sağlığı kriziyle ilgisiz önlemleri uyarlayarak istismar edilebilir.⁴⁹

Kaldı ki kriz sona erdiğinde, hükümetler olağanüstü durum döneminde uyguladığı yeniden yapılandırmayla ortaya çıkan yetkilerinin hassas bir şekilde yeniden değerlendirilmesi gerekecektir. Olağanüstü yetkilerin kendiliğinden sona ereceğine dair hükümler gibi yollarla sağlanabileceği yönünde bir değerlendirme yapılmaksızın, hükümet yetkililerinin kendilerine verilen yeni yetkileri gönüllü olarak devredeceklerini kesin olarak söylemek mümkün değildir. Özellikle yöneticilere normal gözetim biçimlerinden geçici olarak muafiyet verildiğinde, kendilerini bu tür bir gözetime yeniden teslim etmeye direnebilirler. COVID-19'a yanıt olarak yapılan yasal değişikliklerin, en azından bazı ülkelerde, demokratik hesap verebilirlik ve hukukun üstünlüğü için uzun süre devam eden sonuçları olması olasıdır.

⁴⁹ Birimizin başka bir yerde belirttiği gibi:

Düzenleyiciler ve seçilmiş yetkililer acil durumlarda... aşırı tepki verebilirler. Yüklümlülük dayatma veya hafifletme konusunda aşırı uçlarda ileri gidebilirler. Nasıl ki yetkililer acil durumları özgürlüğü ayaklar altına almak ve gücü büyötmek için bir bahane olarak kullanabilirlerse, liderler de “düzenlememe” tuzağına düşebilir ve acil durumları yalnızca arkadaşlarının veya siyasi bağışçılarının çıkarlarına hizmet etmek için değerli düzenlemeleri geri almak için kullanabilir. Veya mevcut krizle çok az bağlantısı olan tercih edilen bir politikayı uygulamaya koymak için acil bir durumu bahane olarak gösterebilirler.

Coglianesi, *Obligation Alleviation During the COVID-19 Crisis*, bkz. yuk. dipnot 32. COVID-19 salgınının ardından Macaristan'daki bu tür aşırı tepkilerin kapsamlı bir açıklaması için, bkz. David E. Pozen & Kim Lane Scheppele, *Executive Underreach, In Pandemics and Otherwise*, 114 AMER. J. INT'L. L. 608, 611-12 (2020) (Başbakan Viktor Orbán'ın olağanüstü hal kararnameleeri çıkarmak için yeni yetkileri kullanmasını tartışıyor, “çoğunun pandemi ile çok az ilgisi vardı.”).

Fransa,⁵⁰ İsrail,⁵¹ Hindistan,⁵² Şili⁵³ ve İsviçre⁵⁴ gibi çeşitli ülkelerdeki deneyimler bu endişeleri zaten ortaya koydu. Liderler ve halklarının kısa vadede COVID-19 ile başa çıkmak için kabul edilebilir, hatta gerekli bulunduğu anayasalarda ve demokratik prosedürlerde yapılan değişiklikler, çok daha uzun bir vadede yürürlükte kalabilir.⁵⁵ Devlet başkanlarına, başbakanlara ve diğer üst düzey yürütme görevlilerine verilen yeni yetkiler, azınlıklara yönelik korumaları kabul etmemek veya başka yetki suistimallerini gerçekleştirmek için yıllarca kullanılabilir. Halihazırda COVID-19 krizi, çeşitli ülkelerde demokrasi ve insan haklarının karşısında heyula gibi duran zorlukların olumsuz etkisini arttırdı.⁵⁶ Hem olağanüstü durum sırasında hem de sonrasında yürütme yetkisinin kullanılmasının uygun şekilde denetlenmesi gerekir.⁵⁷

D. Liderlik Fark Yarattır

Bu özel sayı, idare hukuku konularının bir karşılaştırması etrafında düzenlenmiş olsa da, hukukun etkin tasarımı ve uygulanması için sorumlu liderliğe ne kadar bağlı olduğunu unutmamalıyız. Liderliğin yarattığı fark,

⁵⁰ Bkz. Thomas Perroud & Emma Guernaoui, *France's Health Crisis Is a Democracy Crisis, Too*, REGUL. REV. (Apr. 21, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/04/21/perroud-guernaoui-frances-health-crisis-democracy-crisis/> (Fransa'da hükümetin COVID-19 pandemisine yanıt olarak uyguladığı yeni yasal önlemleri tartışıyor).

⁵¹ Bkz. Chachko & Shinar, *yuk. dipnot 38* (İsrail hükümetinin COVID-19 pandemisine yanıt olarak aldığı önlemleri gözetimle ilgili olmadığını inceliyor).

⁵² Bkz. Gautam Bhatia, *India's Executive Response to COVID-19*, REGUL. REV. (May 4, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/05/04/bhatia-indias-executive-response-covid-19/> (yürütme makamının Hindistan'da COVID-19 müdahalesini yürüttüğünü belirtiyor).

⁵³ Bkz. Josefina Court & José Tomás Correa, *Chile's Political and Institutional Response to COVID-19*, REGUL. REV. (June 24, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/06/24/court-correa-chile-political-institutional-response-covid-19/> (Şili'de olağanüstü durumun idari otorite üzerindeki etkilerini analiz ediyor).

⁵⁴ Bkz. Odile Ammann, *Regulatory Uncertainty over Emergency Powers in Switzerland*, REGUL. REV. (May 29, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/05/29/ammann-regulatory-uncertainty-over-emergency-powers-switzerland/> (İsviçre'nin COVID-19'e yanıtındaki düzenleyici belirsizlik alanlarını vurguluyor).

⁵⁵ Bazı ülkelerde, elbette, anayasal hükümler, vatandaşlara olağanüstü hallerde ek koruma sağlayabilir. Bkz. Kim Lane Scheppele, *Law in a Time of Emergency: States of Exception and the Temptations of 9/11*, 6 J. CONST. L. 1001, 1079 (2004).

⁵⁶ Bkz. Perroud & Guernaoui, *supra* note 49 (COVID-19 salgını nedeniyle Fransa'da anayasal demokrasiye yönelik tehditleri vurguluyor).

⁵⁷ Tom Ginsburg & Mila Versteeg, *The Bound Executive: Emergency Powers During the Pandemic* (Univ. of Chi. Pub. L. Working Paper, Paper No. 747, 2020), https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3608974.

Başbakan Jacinda Ardern'in Yeni Zelanda'daki ilk viral salgını ne kadar etkili bir şekilde kontrol altına alabildiğini ve o zamanki Başkan Donald J. Trump'ın görev süresi boyunca COVID-19'a karşı liderlik yapmaktan ne yazık ki imtina ettiğini ve gereksiz sayıda ve son derece trajik ölümlere katkıda bulunduğu arasındaki karşıtlıktan daha net olamaz.⁵⁸

Yetkiyi çevik ve sorumlu bir şekilde kullanabilen liderlerin önemine ek olarak, halkın güvenini sağlamak için sağlam bir liderliğe ihtiyaç vardır. Vatandaşların, kriz anında liderlerin talimatlarını takip etmeleri için onlara güvenmeleri gerekir.⁵⁹ Ancak dürüst, bilimsel olarak bilgilendirilmiş ve aktif bir liderlikle uluslar, bir viral salgını uzak tutmayı bile umabilir.⁶⁰

Bir kamu sağlığına ilişkin olağanüstü durum karşısında, hukukun yanıt vermesini sağlamak için aktif liderliğe ihtiyaç vardır.⁶¹ Çoğu zaman, hukuk sistemleri ve bürokratik örgütlenme, görece denge dönemlerine derinden kök salmış rutinlerini aralıksız sürdürerek hayatta kalırlar. Yine de böyle normal zamanlarda işlemek üzere tasarlanan rutinlerin aktif olarak yönetilmesi, hatta dengesiz(olağandışı) durumlarda, bu uygulamaların olağan kalıplarından kurtarılması gerekir. Yeni tehditler ve değişen koşullar karşısında esneklik ve sürekli tetikte olmak gerekir. Ayrıca, çeşitli bölgesel ve yerel yönetim makamları⁶² arasında etkin bir şekilde koordinasyon sağlamak ve kamu ve

⁵⁸ Bkz. Tom Frieden, *Which Countries Have Responded Best to Covid-19?*, WALL ST. J. (Jan. 1, 2021, 11:00 AM) <https://www.wsj.com/articles/which-countries-have-responded-best-to-covid-19-11609516800> (“Başbakan Jacinda Arden, Yeni Zelandalıların işbirliği yapma isteklerini büyük ölçüde artıran ve ülkenin başarısı için gerekli olan empatik ve açık iletişime örnek oldu.”); *ayr. bkz.* Parker, *Lessons From New Zealand*, yuk. dipnot 22 (Yeni Zelanda'daki agresif, ancak etkili COVID-19 müdahale stratejisine dikkat çekiyor), Parker, *Why America's Response to the COVID-19 Pandemic Failed*, yuk. dipnot 22 at 108–24 (Yeni Zelanda ve Amerika Birleşik Devletleri'nin COVID-19 yanıtları karşılaştırılıyor).

⁵⁹ Bkz. Maria De Benedetto, *Regulating in Times of Tragic Choices*, REGUL.REV. (May6,2020), <https://www.theregreview.org/2020/05/06/de-benedetto-regulating-times-tragic-choices/> (başarılı bir pandemi yanıtı için hükümete güvenin gerekli olduğunu yorumluyor).

⁶⁰ Bkz. Mauricio Guim, *Mexico's Untimely Fight Against Coronavirus*, REGUL. REV. (May 27, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/05/27/guim-mexico-untimely-fight-against-coronavirus/> (Hükümetin etkili COVID-19 müdahale stratejilerinin bilimsel uzmanlığa dayandığını belirtiyor).

⁶¹ Normal zamanlarda bile faal liderlik ve düzenlemelerde ihtiyat gereklidir, META-REGULATION IN PRACTICE: BEYOND NORMATIVE VIEWS OF MORALITY AND RATIONALITY (2017)).

⁶² Bkz. Nicoletta Rangone, *Italy's Complex Legislative Framework Impairs Its COVID-19 Response*, REGUL. REV. (June 8, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/06/08/rangone-italy-complex-legislative-framework-impairs-covid-19-response/> (İtalya'da ulusal ve

özel sektör arasında işbirliğini sağlamak için güçlü ve güvenilir liderliğe ihtiyaç vardır.⁶³

Liderlik başarısızlıkları, koronavirüs salgınıyla karşı karşıya kalan birçok ülke ve kurumu rahatsız etti. Virüs ilk ortaya çıktığında Çinli liderler başlangıçta savunmacı davrandılar ve yeni virüsle ilgili bilgilerin yayılmasını sınırlamaya çalıştılar.⁶⁴ DSÖ'deki liderler, ilk uyarılar yapma konusunda kendi kararsızlıklarını sergilediler.⁶⁵ Brezilya ve ABD, iki ülke başkanının da liderlikten kaçınmasından muzdaripti, zira iki ülke başkanı da 2020 yılı boyunca kamu sağlığına yönelik söz konusu tehdidin ciddiyetini inkar edecek birçok şey yaptı.⁶⁶ Başkan Bolsonaro ve o zaman başkan olan Trump, yalnızca viral salgının kontrolünü ele geçirmek için adım atmakta başarısız olmadı; virüs ve önerilen davranışsal uygulamalar hakkında çelişkili açıklamalarda bulunarak halk sağlığı görevlilerinin risk iletişimi çabalarını bulandırarak aslında işleri daha da kötüleştirdiler.⁶⁷ En azından Amerika Birleşik Devletleri'nde, 2021'de başkanlık yönetiminin değişmesi, pandemiye müdahale açısından yeni bir imkân sunuyor.

Amerika Birleşik Devletleri, ülkenin 2020'de virüse verdiği yavaş tepki ve yılın büyük bölümünde eyalet düzeyindeki ve mahalli düzeydeki tutarsız müdahaleleri nedeniyle gereksiz can kayıplarına maruz kaldı. Virüs kelimesi ilk kez ortaya çıktığında, ABD Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri (CDC)

---

bölgesel COVID-19 müdahaleleri arasındaki ilişkiyi tartışıyor).

⁶³ Bkz. Oh, *yuk. dipnot 20* (Güney Kore'de COVID-19'a etkili ulusal ve özel müdahaleyi vurguluyor).

⁶⁴ Bkz. Shen, *The Delayed Response in Wuhan Reveals Legal Holes*, *yuk. dipnot 15* (Wuhan'da COVID-19'a gecikmiş müdahaleyi vurguluyor); deLisle & Shen, *yuk. dipnot 15 at 29–40* (Wuhan'daki COVID-19 müdahalesinde şeffaflık eksikliğini tanımlıyor).

⁶⁵ Bkz. Oswald Jansen, *Increasing the Legitimacy of the World Health Organization*, *REGUL. REV.* (Apr. 22, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/04/22/jansen-increasing-legitimacy-world-health-organization/> (DSÖ'nün COVID-19'a tepkisini açıklıyor).

⁶⁶ Bkz. Mariana Urban & Eduardo Saad-Diniz, *Why Brazil's COVID-19 Response Is Failing*, *REGUL. REV.* (June 22, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/06/22/urban-saad-diniz-brazil-covid-19-response-failing/> (Brezilya'daki başarısız COVID-19 müdahalesini detaylandırıyor); Cunha, *yuk. dipnot 13* (Başkan Bolsonaro'nun Brezilya'da COVID-19'a yanıt vermemesine dikkat çekiyor); Camacho & Glicksman, *yuk. dipnot 11* (Trump Yönetiminin COVID-19'a müdahalesinin başarısızlıklarını vurguluyor).

⁶⁷ Bkz. Urban & Saad-Diniz, *yuk. dipnot 65*; Camacho & Glicksman, *yuk. dipnot 11. Genel olarak bkz.* Ed Yong, *How the Pandemic Defeated America*, *ATLANTIC*, <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2020/09/coronavirus-american-failure/614191/> (Aug. 4, 2020, 1:12 PM) (“Trump, COVID-19 pandemisinin bir eş zamanlı hastalığıdır.”).

ve ABD Gıda ve İlaç Dairesi (FDA) başlangıçta, ihtiyatlı olma yönündeki normal eğilimlerini takip ederek testlerin geliştirilmesi yönünde yaklaştı,⁶⁸ bu normal zamanlarda uygundur ancak bu yaklaşım, virüsün kök salmasına ve nüfusa yayılmasına izin veren yaklaşık üç, dört önemli haftayı kaybedecek bir sonuç olarak ortaya çıktı. Amerika Birleşik Devletleri'nin o ilk günlerinde eksik olduğu şey, Beyaz Saray'ın iyi niyetli bir bürokratik liderliğin tersine Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri ile Gıda ve İlaç İdaresi'ndeki normal çalışma biçimlerinden koparmak ve onları hızlı hareket etmeye ve ülkenin test kapasitesini geliştirmek için alternatif test yöntemlerini onaylamaya zorlamasıydı.⁶⁹

Başkan Trump sadece bu tür gereken liderliği sağlamakta başarısız olmakla kalmadı, aynı zamanda Mart 2020'nin başlarında, enfeksiyon vakalarını tespit etmek için test yapılmasına açıkça direndi⁷⁰ -bu durumu aylarca sürdürdü- o, testin viral enfeksiyonu önlemenin esaslı bir bileşeni olduğuna değil, yalnızca kendisinin politik imajına zarar verdiğine inandı.⁷¹ Başkan Trump, federal hükümet ve eyaletler arasında yanıtları koordine etmeye yardımcı olmak yerine, eyaletler arası bir salgınla başa çıkma sorumluluğunu “büyük ölçüde eyaletlere yükledi”.⁷² Biden Yönetimi çok daha

⁶⁸ Bkz. Coglianesi, *Obligation Alleviation During the COVID-19 Crisis*, yuk. dipnot 32 (ABD Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri ile ABD Gıda ve İlaç İdaresi tarafından COVID-19'a yanıt olarak alınan başlangıçtaki temkinli yaklaşımı tartışılıyor). Yararlı daha fazla tartışma için, bkz. Walter G. Johnson & Gary E. Marchant, *Legislating in the Time of a Pandemic: Window of Opportunity or Invitation for Recklessness?*, J.L. & BIOSCIENCES 1, 4–5 (2020), <https://academic.oup.com/jlb/article-pdf/7/1/Isaa042/33744178/Isaa042.pdf>.

⁶⁹ Test fiyaskosunun aydınlatıcı bir açıklaması için, bkz. Lawrence Wright, *The Plague Year*, NEW YORKER (Dec. 28, 2020), <https://www.newyorker.com/magazine/2021/01/04/the-plague-year>. Wright, “Amerika, kaybedilen Şubatı hiçbir zaman telafi etmedi” diye belirtiyor. Aynı yazar.

⁷⁰ Bkz. Morgan McFall-Johnsen, *Trump Said He Wants to Keep Grand Princess Cruise Passengers on the Ship so that US Coronavirus Numbers Don't 'Double.' That Strategy Failed in Japan*, BUS. INSIDER (Mar. 6, 2020, 8:16 PM), <https://www.businessinsider.com/trump-keep-passengers-on-grand-princess-cruise-ship-coronavirus-2020-3> (Trump'ın Grand Princess COVID-19 salgınına tepkisini tartışıyor.).

⁷¹ Bkz. Eric Litke, *Yes, Trump Said Positive COVID-19 Tests are Making the U.S. “Look Bad,” Referenced Slowing Testing*, POLITIFACT (June 24, 2020), <https://www.politifact.com/factcheck/s/2020/jun/24/priorities-usa-action/trump-positive-coronavirus-tests-slowdown-look-bad/> (Trump'ın COVID-19 testi konusundaki geri adımını tartışıyor).

⁷² Allison K. Hoffman & Simone Hussussian, *COVID-19 and Access to Medical Care in the United States*, REGUL. REV. (May 26, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/05/26/hoffman-hussussian-covid-19-access-medical-care-united-states/>. Hukukun, bu tür liderlik devrine ya da yöneticilere erişim sağlanması konusuna değinirken karşılaştığı zorluklara dair aydınlatıcı bir tartışma için. Bkz. Pozen & Scheppele, yuk. dipnot 48, at 615–17.

aktif bir yaklaşım sergileyebileceğinin sinyallerini verdi.

SONUÇ

Bilim adamları, politika yapımcılar ve dünyanın ilgili vatandaşları COVID-19 krizi ve sonuçlarıyla boğuşmaya devam ederken, bu özel sayıdaki makaleler, hukukun halk sağlığı krizlerine yanıt vermek için nasıl uyarlanabileceği ve tanzim edileceği/düzenleneceği hakkında değerli karşılaştırmalı bilgiler sunuyor. Karşılaştırmalı idare hukukunda bir çalışma olan bu özel sayı, Frank Goodnow'un "yalnızca çalışarak ve kendi idari metotlarımızla yabancılarınkini karşılaştırarak "modern ve karmaşık sosyal durumumuz" karşısında devletin idari kanadının devasa taleplerini karşılayabileceğimiz yönündeki yönlendirmesiyle kurulan zengin bir geleneğe dayanmaktadır.⁷³ Goodnow'un yaklaşımı, şu an yaşanan ortak küresel deneyime uzaktan da olsa yakın olan son küresel deneyim olan 2. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra ilgi görmeye başladı.⁷⁴ Dünya yıkıcı bir salgınla karşı karşıya kaldığından ve hukukun, kamu refahını artırmak için hükümet politikaları, bireysel davranışlar ve ekonomik faaliyetlerle nasıl etkileşime girdiğini ve bunları nasıl şekillendirebileceğini açıkça anlaması gerektiğinden, idare hukukunun karşılaştırmalı çalışması bugün yeni bir önem taşımaktadır.

İleriye baktığımızda, bu mevcut krizden öğrenilen derslerin, düzenleyici yeniliklerin pozitif dinamiklerini besleyeceğini ve yargısal sınırlarının ötesine yayılmasını ve "istisnacı" ulusal düşüncenin prangalarından kurtulacağını umabiliriz.⁷⁵ Dünyanın dört bir yanındaki kanun yapımcılar ve politika danışmanları, küresel sağlık krizlerine karşı etkin düzenleyici tepkiler hakkında birbirlerinden öğrenmeye çalışarak ve en iyi uygulamaları ödünç alarak bir "zirve yarışı" sürdürmeye çalışmalıdır. En iyi düzenleyici rekabet türü, tüm ulusların bir sonraki viral salgınla daha iyi mücadele edebilecek yerel düzenlemelerinde ve devlet kurumlarında anlamlı değişiklikler ürettiğini

⁷³ Frank J. Goodnow, *Comparative Administrative Law: An Analysis Of The Administrative Systems, National And Local, Of The United States, England, France And Germany*, at iv (1893).

⁷⁴ Bkz. Roberto Scarciglia, *Reconsidering Comparative Methodology in Administrative Law*, 10 BEIJING L. REV. 1051, 1053 (2019) (İkinci Dünya Savaşı sonrasında takiben idare hukukundaki yükselişi tartışıyor).

⁷⁵ Bkz. Jeremy Konyndyk, *Exceptionalism Is Killing Americans*, FOREIGN AFFS. (June 8, 2020) <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-06-08/exceptionalism-killing-americans> (Amerikan istisnacılığının olumsuz etkilerini yorumluyor).

gören bir rekabet olacaktır.⁷⁶

Ayrıca, bilim adamları ve politika yapıcılar, koronavirüs ile ilişkili düzenleme başarısızlıkların diğer ülkeler üzerindeki olumsuz yayılma etkilerini giderek daha fazla fark ederken, bu küresel salgından öğreneceğimizi umduğumuz bir başka ders, uluslararası mevzuat ve kamu sağlığı iş birliğinin önemi hakkındadır.⁷⁷ Bu ders, etkili aşuların dağıtımıyla ilgili olarak şu anda özel bir aciliyet kazanıyor, çünkü öldürücü bir “aşı milliyetçiliği” olasılığı pandemiyi yalnızca daha da uzatabilir.⁷⁸ Nihayetinde, kriz yatıştığında, farklı ülkelerin nasıl tepki verdiği ve nasıl ilerlediği üzerine düşünmenin, uluslararası halk sağlığı kurumlarının güçlendirilmesine ve düzenleme işbirliğinin güçlendirilmesine yönelik ivmenin yenilenmesine yardımcı olabileceğini umuyoruz.⁷⁹

Dünya, 2008 küresel mali krizinin⁸⁰ harekete geçirdiği “ardı arkası kesilmeyen olumsuz siyasi sonuçlarıyla” bugün bile mücadele ederken önümüzdeki yıllarda mevcut pandemiden dolayı daha da derin olumsuz sonuçlar yaşama ihtimali öngörülebilirken, *Administrative Law Review*'daki bu özel sayının ve ilham vermesini umduğumuz daha fazla bilimsel araştırmanın, ulusların şimdi ve gelecekte küresel sağlık tehditleri karşısında nasıl tepki vereceğini iyileştirmede küçük bir rol oynayabileceğini umuyoruz.

---

⁷⁶ Bkz. CARY COGLIANESE & ROBERT A. KAGAN, REGULATION AND REGULATORY PROCESSES, at xi, xiii (2007) (sağduyulu düzenleyici rekabetin yararlarını tartışıyor).

⁷⁷ Bkz. Elizabeth Golberg, *Regulatory Cooperation to Combat Public Health Crises*, REGUL. REV. (Apr. 27, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/04/27/golberg-regulatory-cooperation-combat-public-health-crises/> (düzenleyici işbirliği ve kamu sağlığı krizinin el ele gittiğine dikkat çekiyor)

⁷⁸ Thomas J. Bollyky & Chad P. Bown, *Vaccine Nationalism Will Prolong the Pandemic*, FOREIGN AFFAIRS (Dec. 29, 2020), <https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2020-12-29/vaccine-nationalism-will-prolong-pandemic>

⁷⁹ Bkz. Reeve T. Bull v.d., *New Approaches to International Regulatory Cooperation: The Challenge of TTIP, TPP, and Mega-Regional Trade Agreements*, 78 LAW & CONTEMP. PROBS. 1, 1, 20, 26–27, 29 (2015).

⁸⁰ Frances Z. Brown v.d., *How Will the Coronavirus Reshape Democracy and Governance Globally?*, CARNEGIE ENDOWMENT FOR INT'L PEACE (Apr. 6, 2020), <https://carnegieendowment.org/2020/04/06/how-will-coronavirus-reshape-democracy-and-governance-globally-y-pub-81470>.

KAYNAKÇA

- Ammann O, Regulatory Uncertainty over Emergency Powers in Switzerland, *Regulatory Review* (May 29, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/05/29/ammann-regulatory-uncertainty-over-emergency-powers-switzerland/>
- Balmer C / Amante A, Why Us Again? Italy Suffers Disproportionate Toll in Second COVID Wave, *REUTERS* (Dec. 14, 2020), <https://www.reuters.com/article/health-coronavirus-italy-dead/why-us-again-italy-suffers-disproportionate-toll-in-second-covid-wave-idUKKBN28O20I>
- Benedetto M. D, Regulating in Times of Tragic Choices, *Regulatory Review* (May6,2020), <https://www.theregreview.org/2020/05/06/de-benedetto-regulating-times-tragic-choices/>
- Berdy M A, How Russia's Coronavirus Crisis Got So Bad, *POLITICO* (May 19, 2020), <https://www.politico.com/news/magazine/2020/05/19/moscow-coronavirus-vladimir-putin-265227>
- Bhatia G, India's Executive Response to COVID-19, *REGUL. REV.* (May 4, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/05/04/bhatia-indias-executive-response-covid-19/>
- Bradford A, No, Brexit Won't Free the U.K. From EU Regulations, (Feb.7, 2020) <https://www.wsj.com/articles/no-brexite-wont-free-the-u-k-from-eu-regulations-11581087277>
- Branford S / Torres M, Bolsonaro Pledges Government Shakeup, Deregulation, Amazon Development, *MONGABAY* (Nov. 19, 2018), <https://news.mongabay.com/2018/11/bolsonaro-pledges-government-shakeup-deregulation-amazon-development/>
- Brittany R. M/ Liberto J/Paletta D, What Trump proposed in his 2021 budget,
- Bull R T v.d., New Approaches to International Regulatory Cooperation: The Challenge of TTIP , TPP , and Mega-Regional Trade Agreements, 78 *LAW & CONTEMP. PROBS.* 1, 1,29 (2015).
- Camacho, A. E, Robert L *Regulatory Review* ,(May 19, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/05/19/camacho-glicksman-trump-administration-pandemic-response-structured-fail/>

- Chachko E/ Shinar A, Israel Pushes its Emergency Powers to Their Limits, REGUL. REV. (Apr. 28, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/04/28/chachko-shinar-israel-pushes-emergency-powers-limits/>
- Coglianesi C, “Law as Scapegoat” , Maria De Benedetto (Anthology Editor), Nicola Lupo (Anthology Editor), Nicoletta Rangone (Anthology Editor), The Crisis of Confidence in Legislation, International Association of Legislation (IAL),Hart Publishing, 2020.
- Coglianesi C, Let’s Be Real About Trump’s First Year in Regulation, Regulatory Review (Jan. 29, 2018), <https://www.theregreview.org/2018/01/29/lets-be-real-trumps-first-year-regulation/>
- Coglianesi C, Natasha Sarin, and Stuart Shapiro, Deceptive Deregulation, (Nov. 2, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/11/02/coglianesi-sarin-shapiro-deregulatory-deceiving/>
- Coglianesi C, Obligation Alleviation During the COVID-19 Crisis, Regulatory Review (Apr. 20, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/04/20/coglianesi-obligation-alleviation-during-covid-19-crisis/>.
- Coglianesi C, Regulatory Vigilance in a Changing World, Regulatory Review Feb.25, 2019), <https://www.theregreview.org/2019/02/25/coglianesi-innovation-regulatory-vigilance/>.
- Comparing Nations’ Responses to Covid-19, Regulatory Review, <https://www.theregreview.org/2020/04/20/comparing-nations-responses-covid-19/>
- Cooley A / Nexon D. H, How Hegemony Ends: The Unraveling of American Power, FOREIGN AFFS. (July/Aug. 2020), [https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-06-09/how-hegemony-ends?.](https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-06-09/how-hegemony-ends?)
- Court. J/ Tomás-Correa J, Chile’s Political and Institutional Response to COVID-19, REGUL. REV. (June 24, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/06/24/court-correa-chile-political-institutional-response-covid-19/>
- Cunha, B. Q, Brazil’s COVID-19 Response Is Caught Between Denialism and Technocratic Hubris, REGUL. REV. (June 1, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/06/01/cunha-brazil-covid-19-response-caught-between-denialism-technocratic-hubris/>

- De Lisle J, China's Administrative State Is Both a Blessing and a Curse, *Regulatory Review* ,(June 30, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/06/30/delisle-china-administrative-state-both-blessing-curse/>
- De Lisle J/ Kui S, "Lessons from China's Response to COVID-19: Shortcomings, Successes, and Prospects for Reform in China's Regulatory State" (2020). Faculty Scholarship at Penn Law. 2239. https://scholarship.law.upenn.edu/faculty_scholarship/2239
- E-Metzger G, Foreword: 1930s Redux: The Administrative State Under Siege, *131 Harvard Law Review*, 1, 2 (2017).
- Edgar A, Disrupting Administrative Law in a Public Health Crisis, *Regulatory Review* (Apr. 24, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/04/24/edgar-disrupting-administrative-law-public-health-crisis/>
- Fairgrieve D, The U.K. Races to Catch Up on COVID-19, *Regulatory Review*,(Apr. 30, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/04/30/fairgrieve-uk-races-to-catch-covid-19/>
- Frieden T, Which Countries Have Responded Best to Covid-19?, *WALL ST. J.* (Jan. 1, 2021, 11:00 AM) <https://www.wsj.com/articles/which-countries-have-responded-best-to-covid-19-11609516800>
- G-Nicola F, Exporting the Italian Model to Fight COVID-19, *Regulatory Review* (Apr. 23, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/04/23/nicola-exporting-italian-model-fight-covid-19/>
- G. Johnson W, Gary E. Marchant, Legislating in the Time of a Pandemic: Window of Opportunity or Invitation for Recklessness?, *J.L. & BIOSCIENCES* 1, 4–5 (2020), <https://academic.oup.com/jlb/article-pdf/7/1/lsaa042/33744178/lsaa042.pdf>.
- Gadsden A, The Post-COVID-19 Future of Surveillance in China, *PERRY WORLD HOUSE* (May 20, 2020), <https://global.upenn.edu/perryworldhouse/news/post-covid-19-future-surveillance-china>.
- Gan N, China's New Coronavirus Outbreak Sees Beijing Adopt 'Wartime' Measures as Capital Races to Contain Spread, *CNN*, (June 16, 2020) <https://www.cnn.com/2020/06/15/asia/coronavirus-beijing-outbreak-intl-hnk/index.html>
- Gebrekidan S, For Autocrats, and Others, Coronavirus Is a Chance to Grab

- Even More Power, N.Y. TIMES, <https://www.nytimes.com/2020/03/30/world/europe/coronavirus-governments-power.html> (April 14, 2020).
- Ginsburg T / Versteeg M, The Bound Executive: Emergency Powers During the Pandemic (Univ. of Chi. Pub. L. Working Paper, Paper No. 747, 2020), https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3608974.
- Golberg E, Regulatory Cooperation to Combat Public Health Crises, REGUL. REV. (Apr. 27, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/04/27/golberg-regulatory-cooperation-combat-public-health-crises/>
- Guim M, Mexico's Untimely Fight Against Coronavirus, Regulatory Review (May 27, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/05/27/guim-mexico-untimely-fight-against-coronavirus/>
- Hoffman A. K/ Hussussian S., COVID-19 and Access to Medical Care in the United States, Regulatory Review (May 26, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/05/26/hoffman-hussussian-covid-19-access-medical-care-united-states/>.
- Horowitz J, For Europe, It's Wave After Wave, N.Y. TIMES (Dec. 22, 2020), <https://www.nytimes.com/interactive/2020/12/22/world/europe/covid-europe-hospitals.html>;
- <https://www.washingtonpost.com/graphics/2020/business/trump-budget-2021/>
- Huang, Cheng-Yi, Soft Regulation and Hard Compliance in Taiwan, Regulatory Review (June 11, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/06/11/huang-soft-regulation-hard-compliance-taiwan/>
- J. Bollyky T / P. Bown C, Vaccine Nationalism Will Prolong the Pandemic, FOREIGN AFFAIRS (Dec. 29, 2020), <https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2020-12-29/vaccine-nationalism-will-prolong-pandemic>.
- Jansen O, Administrative Law Rules and Principles in Decision making of the World Health Organization During the COVID-19 Pandemic, 73 ADMIN. L. REV. 165,(2021)
- Jansen O, Increasing the Legitimacy of the World Health Organization, Regulatory Review (Apr. 22, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/04/22/jansen-increasing-legitimacy-world-health-organization/> (explaining the WHO's response to COVID-19).

- Kageyama Y, Japan Declares Emergency For Tokyo Area As Cases Spike, ASSOCIATED PRESS (Jan. 7, 2021), <https://apnews.com/article/tokyo-emergency-coronavirus-spike-japan-01e0916762eaa06d3d65510bcd271967>.
- Kleinfeld R, Do Authoritarian or Democratic Countries Handle Pandemics Better?, <https://carnegieendowment.org/2020/03/31/do-authoritarian-or-democratic-countries-handle-pandemics-better-pub-81404>
- Konyndyk J, Exceptionalism Is Killing Americans, FOREIGN AFFS. (June 8, 2020) <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-06-08/exceptionalism-killing-americans>
- Kui S, The Delayed Response in Wuhan Reveals Legal Holes, Regulatory Review, (Apr. 20, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/04/20/delayed-response-wuhan-reveals-legal-holes/>
- L. Haffajee L R, Michelle M. Mello, Thinking Globally, Acting Locally—The U.S. Response to Covid-19, 382 NEW ENG. J. MED., May 28, 2020,
- Lawler, D, Special Report: Europe Braces for Monster 2nd Coronavirus Wave, AXIOS (Oct. 15, 2020), (Dec. 22, 2020), <https://www.axios.com/europe-second-wave-covid-lockdowns-de426ae5-e1c5-4855-9023-633842f96615.html>; Jason Horowitz, For Europe, It's Wave After Wave, N.Y. TIMES
- Lawless J, England to Enter New Lockdown; UK Virus Cases Pass 1 Million, ASSOCIATED PRESS (Oct. 31, 2020), <https://apnews.com/article/virus-outbreak-england-london-boris-johnson-371b19c116876d9fe2052bf96010bfd6>.
- Litke E, Yes, Trump Said Positive COVID-19 Tests are Making the U.S. “Look Bad,” Referenced Slowing Testing, POLITIFACT (June 24, 2020), <https://www.politifact.com/factchecks/2020/jun/24/priorities-usa-action/trump-positive-coronavirus-tests-slowdown-look-bad/>
- McFall-Johnsen M, Trump Said He Wants to Keep Grand Princess Cruise Passengers on the Ship so that US Coronavirus Numbers Don't ‘Double.’ That Strategy Failed in Japan, BUS. INSIDER (Mar. 6, 2020, 8:16 PM), <https://www.businessinsider.com/trump-keep-passengers-on-grand-princess-cruise-ship-coronavirus-2020-3>
- McLaughlin E/Mortensen A/ Di-Donato V, Salvini says he wants pre-

- Maastricht EU rules, ahead of far-right rally, CNN, <https://www.cnn.com/2019/05/18/europe/matteo-salvini-european-union-rally-intl/index.html> (May 19, 2019)
- Nguyen T M, Vietnam's Astonishing Success at Curbing COVID-19 Outbreaks, *Regulatory Review* (June 4, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/06/04/nguyen-vietnam-astonishing-success-curbing-covid-19-outbreaks/>.
- Nicola F/ Gino S, The Italian Model to Fight COVID-19: Regional Cooperation, Regulatory Inflation and the Cost of One-Size-Fits-All Lockdown Measures, *73 Administrative Law Review*. 53, (2021)
- O'neill T / Hymel G, All Politics Is Local, And Other Rules Of The Game
- Oh S, South Korea's Success Against COVID-19, *REGUL. REV.* (May 14, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/05/14/oh-south-korea-success-against-covid-19/>.
- Parker R W, Lessons From New Zealand's COVID-19 Success, *REGUL. REV.* (June 9, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/06/09/parker-lessons-new-zealand-covid-19-success/>
- Parker R W, Why America's Response to the COVID-19 Pandemic Failed: Lessons from New Zealand's Success, *73,Administrative Law Review*. 77, (2021)
- Perroud T / Guernaoui E, France's Health Crisis Is a Democracy Crisis, Too, *REGUL. REV.* (Apr. 21, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/04/21/perroud-guernaoui-frances-health-crisis-democracy-crisis/>
- Pietromarchi V, Iran Braces for a New Coronavirus Wave After Surge in Infections, *AL JAZEERA* (June 6, 2020),<https://www.aljazeera.com/news/2020/06/iran-braces-coronavirus-wave-surge-infections-200605211903567.html>
- Pozen, D. E. / Kim Lane Scheppele, Executive Underreach, In *Pandemics and Otherwise*, 114 *AMER. J. INT'L. L.* 608, (2020)
- Public Trust in Government: 1958-2019, *PEW RSCH. CTR.* (Apr. 11, 2019), <https://www.pewresearch.org/politics/2021/05/17/public-trust-in-government-1958-2021/>

- Quinot G, Justification, Integration and Expertise: South Africa's Regulatory Response to COVID-19, 73 Administrative Law Review. 105, (2021)
- Quinot G, Regulatory Justification and Coordination in South Africa, Regulatory Review (Apr. 29, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/04/29/quinot-regulatory-justification-coordination-south-africa/>
- Rangone N, Italy's Complex Legislative Framework Impairs Its COVID-19 Response, REGUL. REV. (June 8, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/06/08/rangone-italy-complex-legislative-framework-impairs-covid-19-response/>
- Remeikis A/ Morrison F, Trump-Style Economic Plan in Pledge to Cut More Red Tape, GUARDIAN (June 23, 2019, 11:29 PM), <https://www.theguardian.com/australia-news/2019/jun/24/scott-morrison-flags-trump-style-economic-plan-in-pledge-to-cut-more-red-tape>
- Saurer J, COVID-19 and Cooperative Administrative Federalism in Germany, Regulatory Review, (May 13, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/05/13/saurer-covid-19-cooperative-administrative-federalism-germany/>
- Saurer J, Patterns of Cooperative Administrative Federalism in the German Response to COVID-19, 73 ADMIN. L. REV. 139 (2021).
- Scarciglia R, Reconsidering Comparative Methodology in Administrative Law, 10 BEIJING L. REV. 1051.
- Scheppele K. L, Law in a Time of Emergency: States of Exception and the Temptations of 9/11, 6 J. CONST. L. 1001, 1079 (2004).
- Sokołowski M M, Regulation in the COVID-19 Pandemic and Post-Pandemic Times: Day-Watchman Tackling the Novel Coronavirus, TRANSFORMING GOV'T: PEOPLE, PROCESS & POL'Y (forthcoming 2021), <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/TG-07-2020-0142/full/html>.
- Special Report: 50,000 COVID-19 Deaths and Rising How Britain Failed to Stop The Second Wave, REUTERS (Nov. 24, 2020, 4:34 AM), <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-britain-new-wave-sp/special-report-50000-covid-19-deaths-and-rising-how-britain-failed-to-stop-the-second-wave-idUSKBN284112>

- T. Bennett J, Frustrated by “My Generals,” Trump Turns to “My Actings,” ROLL CALL (Jan. 14, 2019), <https://www.rollcall.com/2019/01/14/frustrated-by-my-generals-trump-turns-to-my-actings/>
- Tan, K.Y.L, Singapore’s Regulatory Response to COVID-19, REGULATORY REVIEW (June 15, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/06/15/tan-singapore-regulatory-response-covid-19/>.
- Urban M, Eduardo Saad-Diniz, Why Brazil’s COVID-19 Response Is Failing, REGUL. REV. (June 22, 2020), <https://www.theregreview.org/2020/06/22/urban-saad-diniz-brazil-covid-19-response-failing/>
- Yong E, How the Pandemic Defeated America, ATLANTIC, <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2020/09/coronavirus-american-failure/614191/>
- Yoon D / Inada M, Covid-19 Surge Hits South Korea and Japan, After They Had Contained Virus, WALL ST. J., (Dec. 9, 2020), <https://www.wsj.com/articles/covid-19-surge-hits-parts-of-asia-seen-as-pandemic-success-stories-11607523625>
- Yuan L, In a Topsy-Turvy Pandemic World, China Offers Its Version of Freedom, (Jan. 14, 2021). <https://www.nytimes.com/2021/01/04/business/china-covid19-freedom.html>
- Z-Brown F,et al., How Will the Coronavirus Reshape Democracy and Governance Globally?, CARNEGIE ENDOWMENT FOR INT’L PEACE (Apr. 6, 2020), <https://carnegieendowment.org/2020/04/06/how-will-coronavirus-reshape-democracy-and-governance-globally-pub-81470>.
- Zhong R, How Taiwan Plans to Stay (Mostly) Covid-Free, N.Y. TIMES(Jan 11, 2021), <https://www.nytimes.com/2021/01/02/world/asia/taiwan-coronavirus-health-minister.html>

